

Nya rön visar på de nya fodertypernas inverkan

Allt fler hästar får karies – ”hål i tänderna”

Det är en gammal sanning som inte längre håller: att hästar inte får karies, det vill säga hål i tänderna. Under de senaste 15 till 20 åren har förekomsten av karies hos hästar ökat från 0,9 procent till 20,9 procent. Det vill säga var femte häst kan ha karies på tänderna? Kan det vara din häst som har drabbats?

Vad är det som orsakar den ökade förekomsten av karies hos hästar? Ett av svaren är förändringen av foder. Idag utfodras hästar mer med ensilage/hösilage och färdigproducerat kraftfoder. Hästens tänder är avpassade att tugga grovt cellulosrikt gräs och hö. Om hästen får leva ett naturligt liv i frihet skulle den beta under 17 till 18 timmar varje dygn. Den möjligheten har inte många hästar.

Grovfodret rengör tänderna

Det är grovfodret som genom att det är fiberrikt och tuggas länge också rengör hästens tänder. Hösilage och kraftfoder innehåller mindre mängd fibrer än hö, vilket innebär att tänderna inte rengörs tillräckligt. Det här leder till bakterietillväxt, karies och foderbeläggningar där tänderna skadats av att tandcementen försvinner.

Ensilage är också surare än hö, vilket påverkar miljön i hästens munhåla. En häst är inte avpassad att äta hösilage på samma sätt som nötkreatur, som genom att idisla har vant munhålan vid surt foder.

Vad är det som säger att våra hästar drabbas av karies i högre grad idag än tidigare? En undersökning, utförd av veterinär István Gere i Angered, har nyligen presenterats i såväl den svenska veterinärtidningen nr 11/10 som i den internationella Equine Veterinary Journal nr 4/10. I undersökningen kunde István Gere se karies hos 107 av de 510 hästarna som undersökts under perioden december 2003 till och med april 2005.

Banbrytande rön

Hästarna besiktigades först som levande och efter slakt gick man igenom hela hästens munhåla. Det István Gere

foto Helena Olesen

Spegeln och lampan är hästtandläkarens viktigaste instrument. För att kunna hjälpa hästen, måste veterinären se vad som hänt med tänderna. Tack vare att man nu kan ge hästen lugnande och smärtstillande medel, kan undersökningen och behandlingen utföras utan risk för att varken häst, hästägare eller veterinär gör sig illa.

foto Istvan Gere

upptäckte var banbrytade inom den veterinära hästtandvården, att hästar nu mer än någonsin drabbas av karies.

Karies var ovanligt på hästar

Karies är en tandsjukdom som man tidigare betraktat som ytterst ovanlig bland hästar. Den uppfattningen stöddes av de två undersökningar som tandläkaren Torbjörn Lundström gjorde under åren 1988-90. Lundström är en föregångare inom den moderna tandvården för hästar. När hans undersökningar utfördes utfodrades inte hästar med hösilage i samma utsträckning som idag. Lundström undersökte 335 hästar och hittade endast 3 stycken som drabbats av karies. Det innebär en procent-sats på 0,89.

Av de 510 hästar som veterinär Gere undersökte femton år senare, hade 107 hästar karies (31 perifer karies och 76 med karies med hålbildningar så kallad infundibular karies) vilket innebär 20,98 procent drabbade hästar, alltså var femte häst!

Idag fem år senare ser István Gere nästan dagligen hästar som har karies. I hans stora material och av de 31 med perifer karies var 28 travare. Idag ser han att alla hästraser är drabbade.

Det finns två typer av karies. Den perifera angriper främst de bakre kindtänderna (molarerna) både i över-

och underkäken. Det är den typen av karies som främst behandlas i artikeln i Svensk Veterinärtidning. Anledningen till det är att det finns mycket lite litteratur om just den formen av destruktion av hästens tänder. Därför tog sig István för att undersöka förekomsten av lidandet och dokumenterade alla 510 hästarna.

Perifer karies yttrar sig genom att cementen i tanden försvinner och endast lämnar kvar den yttre emaljen och dentinet. Det innebär att en stor del av tandens tuggyta försvinner.

Karies som ger hålbildning så kallad infundibular karies, är långt vanligare och drabbar oftast tänderna i hästens överkäke.

Lättuggat foder ökar risken för karies

När karies har uppkommit, förstörs tanden och det orsakar också att hästen får foderinpackningar mellan tänderna. Ju mer foder som packar sig, desto större är risken att bakterier utvecklas och att karies sprids till flera tänder.

Får hästen tugga grovfoder och ha lång tid på sig att göra det, rengörs tänderna på ett sådant sätt som de är avpassade för. Att ge hästen enbart lättuggat foder, ökar risken för karies.

Fortsättning på sidan xx

István ville lära sig mer

Kollegorna hade olika uppfattning om hur hästens tänder skulle behandlas. István Gere kom i kontakt med flera hästar med tandproblem men ville lära sig mer. Då började han sin forskning på egen hand och hittade skrämmande saker i hästarnas munnar.

István Gere utbildade sig till veterinär i Sarajevo. När kriget i forna Jugoslavien bröt ut 1991, lämnade han landet. Han hoppades att kunna återvända hem efter det meningslösa kriget. Men István hittade sin hustru här i Sverige och planerna kom att ändras.

Svensk veterinärlegitimation

István gick en kompletterande veterinärbildning på Veterinärhögskolan i Uppsala under 2,5 år samtidigt som han lärde sig svenska. År 2002 fick han svensk veterinärlegitimation och började arbeta som distriktsveterinär. I sitt arbete kom han i kontakt med hästar med tandproblem och ville ta reda på så mycket som möjligt om vad som gällde. En del kollegor hade en uppfattning om hur man skulle behandla hästens tänder, andra en annan. István Gere sökte sig till Tobjörn Lundström, vars behandling av hästars tänder

är unik och banbrytande, inte bara i Sverige utan även i hela världen, berättar István. Och han vet, efter att ha kontaktat de mest namnkunniga inom hästtandvården i olika länder för att söka få svar på sina frågor.

Forskningen som en hobby

När István arbetade som besiktningsveterinär på slakterier fick han möjlighet att studera de hästar som sänts till slakt. Han gjorde en överenskommelse med slakterierna i Brålanda och Dalsjöfors och åkte varje vecka för att hämta hästskallar.

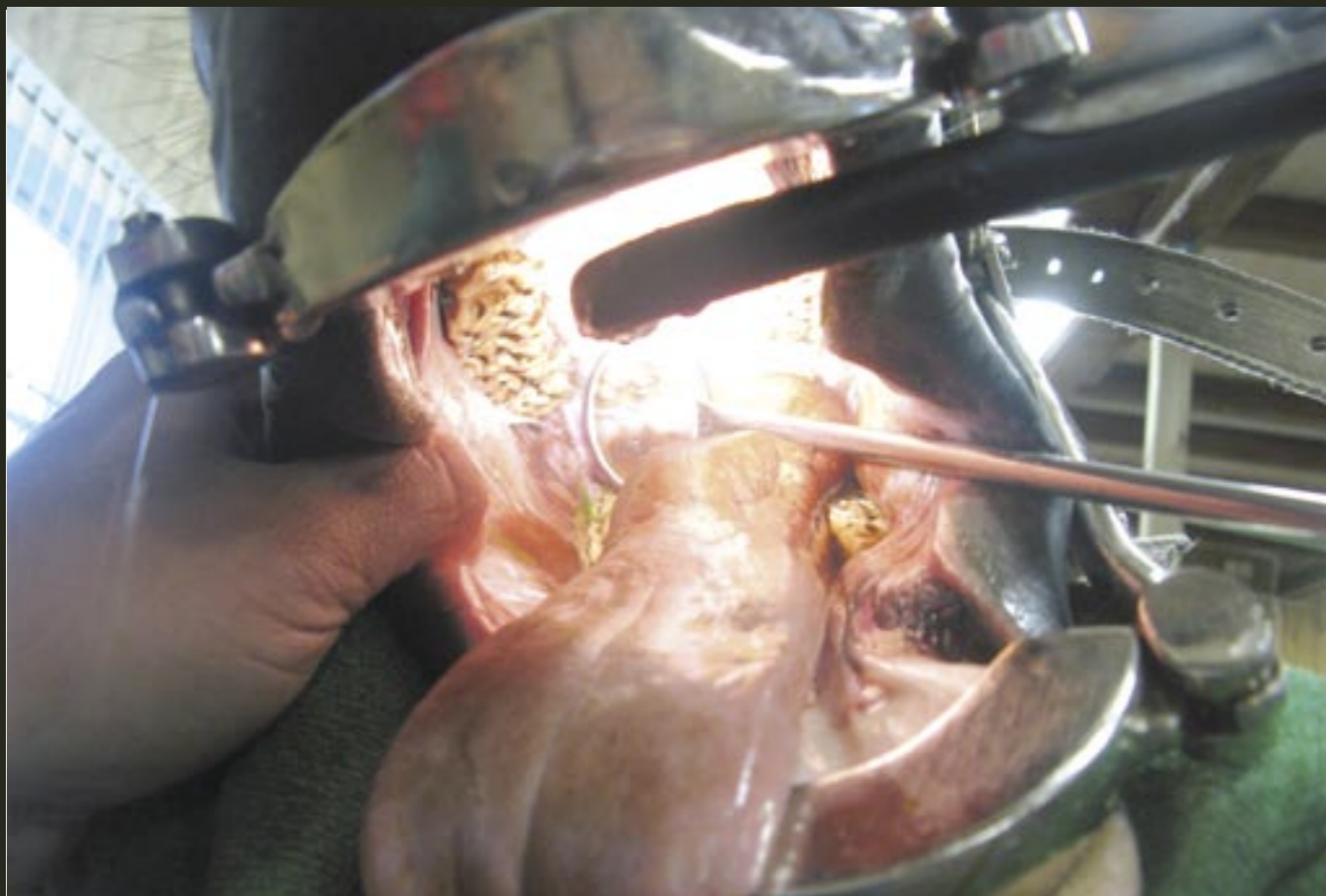
István sökte forskningsbidrag men fick avslag, så hela hans arbete har han bekostat själv.

– Hästtandvården har varit styvmoderligt behandlad inom veterinärmedicinen, säger han. Det satsas miljoner inom hästmedicinen men i princip ingenting på hästtandvården. ▶

"Var så god och skölj". István Gere inleder undersökningen av hästen. Det är fortfarande svårt att hitta instrument och utrustning för hästtandvård.

foto Sara Rott

Det är roligare att visa tandförändringar på levande hästar, menar István. Här en häst med perifer karies som kan behandlas för sin tandsjukdom. foto Sara Rott

► Han besiktigade hästarna innan de slaktades och tog sedan hem skallarna – de kostade 60 kr/st – undersökte och dokumenterade dem. Hans hustru har fått stå ut med att István ägnat sig åt ”sin hobby” till långt in på nätterna. Och att hitta hästhuvuden i tvättstugan.

Genom att hästarna var döda kunde han dokumentera alla tänder ur alla tänkbara vinklar. Han förde också noggranna anteckningar om hästarna och kontaktade ägarna för att få reda på varför de hade sänts till slakt.

– De allra flesta blev mycket glada för att få reda på att någon var intresserad av deras döda häst, säger han. En hästägare blev först alldeles tyst och sedan började hon gråta. Hon hade trott att hästen var farlig när den istället hade haft en tandskada som gav den smärta.

Men två hästägare klagade hos slakteriet, så de avslutade samarbetet med István.

Över 500 hästar

Det var i samband med att kraven på hästpass infördes år 2005, säger han. Och samtidigt gick antalet slaktade hästar ner drastiskt.

István var då uppe i över 500 dokumenterade hästar och ansåg att han hade nog med fakta för att kunna dra slutsatser.

Vad István fann var bland annat förekomst av perifer karies, den som angriper tänderna längst in i käken. I

den så kallade bibeln för veterinärer med intresse för hästtandvård – Equine Dentistry – avverkades den perifera kariesen på två till tre rader. István kunde nu bidra med mera fakta. Han kontaktade Svensk Veterinärtidning för att få publicera en artikel om sina rön. Man var intressad, men ville att artikeln först skulle granskas.

– Jag fick många märkliga omdömen och insåg att de som granskat artikeln inte var specialiserade på hästtandvård.

Intresse från utlandet

István vände sig till kollegor i andra länder bland annat i Edinburg, Skottland. Där visade man intresse för hans forskningsresultat. Så småningom kom hans artikel att publiceras i den engelska Equine Veterinary Journal och efter det – när två år hade förflutit från första kontakten – fick han även klartecken från den svenska veterinärtidningen. I dessa sammanhang presenterade han enbart frågan om perifer karies, men István har hittat långt mer än det på sina drygt 500 hästskallar.

Han har sett många fall som gränsar till djurplågeri och på nästa uppslag kan vi se några exempel på de lidanden som många hästar utsätts för. Behovet av bättre utbildning och forskning om hästens tänder är skriande stort. Då är det märkligt att en intresserad veterinär själv ska behöva bekosta sin forskning.

När karies drabbar hästens tänder, innebär det att den kvarvarande tanden slits snabbare än de friska tänderna. Det här skapar problem och även skador på slemhinnan i hästens mun. Av de 31 drabbade hästarna av perifer karies, hade 28 sår på munslemhinnan, alltså drygt 90 procent av dessa hästar. Att hästen har sådana här sår är inte ovanligt. Även andra orsaker som vassa tandkanter och liknande, kan ge hästen de här lidandet.

Hästen blir allt äldre

Dagens hästar blir allt äldre. Genom bättre veterinärvård och att hästarna inte utför samma tunga arbete som tidigare, är det inte ovanligt att en häst kan bli både 25 och 30 år gammal. Men hästens tänder är inte avpassade för den här höga åldern.

Redan vi sju till åtta års ålder slutar tänderna att växa. Då har hästen fått alla de tänder den ska ha. I tandkötet finns då den mycket långa tanden, som genom hela hästens liv trycks fram i takt med att tänderna slits. Det kallas för fördröjd rotutveckling.

Vill man att ens häst ska kunna bli gammal och ha en god livskvalitet, är det vår skyldighet att hästens tänder ses över och sköts genom hela hästens liv.

Många hästar hade kunnat räddas

Skräckexemplen var många i det material som István Gere fick se. Alla hästar i undersökningen var anmälda till normalslakt. De var därmed utan anmärkning på vare sig hull eller tandstatus. Hästarna besiktigades före slakt

och sedan gjordes en omfattande genomgång efter slakten. Vad man fann, visade sig vara rätt nedslående.

Några exempel kan man ta del av på István Geres hemsida: geresveterinarpraktik.se

En tioårig häst slaktades på grund av att den var oberäknelig och farlig för omgivningen. Man misstänkte att anledningen var att den blivit misshandlad av en tidigare ägare. Veterinär Gere hittade en fraktur på en kindtand (molar) och en premolar (en främre kindtand) som var orsakad av karies. Man kunde ha undvikit den här komplikationen och hästens långvariga lidande enbart genom en vanlig tandundersökning, menar han.

Samma enkla undersökning hade också räddat livet på en 12-årig travare som hade svårt för att springa rakt. Hästen hade en kvarvarande vargtand som dessutom hade en fraktur (hade gått sönder) troligen genom påverkan genom bettet. En enkel rutinundersökning och behandling hade besparat hästen lidandet och räddat den till livet.

Anledningen till att hästar inte går rakt, har dåligt lynne eller uppvisar andra avvikelser, kan alltså hittas i hästens mun. Men hur många tar sig för med att undersöka hästen istället för att sända den till slakt?

Varför vet man mer idag?

Varför upptäcks idag så många fel i hästens mun och på hästens tänder? Utbildningen av tandvårdskunniga hästveterinärer har bara börjat och är ännu under utveckling.

Bara 23 procent av de drygt 500 hästarna i István Geres undersökning hade fått regelbunden tandvård minst en gång per år, men för 40 procent hade aldrig någon ens tittat i hästens mun. "Det behövdes inte – de hade aldrig haft några problem med sina tänder," var förklaringen. Här visas några fall som "inte hade några problem med tänderna". Hur det stod till upptäcktes efter slakten.

Hästen på bilden ovan visade tydliga symtom, men man trodde inte att det berodde på tandproblem utan på att hästen blivit misshandlad av en tidigare ägare. Den ansågs farlig för omgivningen och skickades till slakt för att inte någon skulle bli skadad.

När ägaren fick reda på att orsaken till hästens farliga beteende var att den hade långt gången karies och frakturer som komplikation på två tänder, vilket gett den otrolig smärta, blev hos först tyst och föll sedan i gråt. Ingen tröst fanns. Det var för sent att behandla, hästen var redan död.

Visst kan det vara svårt för hästägaren att se om hästen har ont på grund av tandskador. Men för den här hästen kan vem som helst se att den har ordentliga sår på slemhinnan bakom nedertänderna förutom att man ser den abnorma förslitningen på underkåkens framtänder och de långa övre framtänderna.

– Kolla hästens tänder och behandla i rätt tid, råder István Gere. Här är det för sent!

Man börjar inse att hästens mun och tänder har långt mer att avslöja om våra hästar, hur de mår och varför de uppför sig på olika sätt.

Redan under antiken visste man att en god tandvård av hästarna gjorde att man besparades många besvär. År 350 efter Kristus finns en sammanställning av hästens sjukdomar utförd av den antike Pelagonius kallad Hippiatrica. Det finns bevarat både på latin och grekiska. Pelagonius ägnade ett helt kapitel åt just hästens mun och tänder.

Grym behandling

I och med romarrikets fall föll mycket av det dåvarande hästkunnandet i glömska och behandlingen av hästar blev både grym och okunnig. Man kunde till och med ta sig för med att lägga in glas i hästens munhåla för att göra den mer lyhörd för bittets inverkan. Utvecklingen av olika betsel var det dock ingen hejd på. Upp till 450 olika betsel användes medan man under brutala former tämjde hästar för ridning och körning.

Första veterinärutbildningen

Först 1762 började något som kunde hjälpa hästen ur människans okunniga och råa metoder då den första veterinärutbildningen genomfördes i franska Lyon. Vår svenske veterinäre föregångare, Peter Hernquist, studerade i Lyon och Paris. Han kom så småningom hem till Sverige och grundade vår första veterinärutbildning i Skara år 1775. Än idag bedrivs hästsjukvård på Brogården, där Hernquist började den svenska utbildningen av landets blivande veterinärer.

Hästtandläkare

Vid slutet av 1800-talet fanns specialiserade hästtandläkare både i USA och Västeuropa. Och under 1930-talet

Foderinpackning tillhör den relativt vanligaste förekommande sjukdomen. I en mildare form kan den orsaka irritation, men i mer avancerade fall kan den leda till tandköttsinflammation och i värsta fall till tandlossning.

De allvarligare fallen förekommer hos äldre obehandlade hästar. Så framskridna fall som på bilden ovan ser man ändå mycket sällan. Det tar flera år för en så avancerad process som på bilden. Hästen var troligen inte smärtfri, men den lider i tystnad.

hade man till och med utvecklat en elektrisk tandrasp som hade både vattenkylning och var utformad så att den skyddade mjukdelarna i munhålan under behandling. Men Andra Världskriget kom emellan och det man vunnit i kunskap om hästens tänder, utvecklades inte vidare. Hästen var omodern och samhället satsade hellre på bilar och andra motorfordon. Hästantalet sjönk, militären avhästades och i förlängningen även veterinärutbildningen.

Den gröna vågen

I och med "den gröna vågen" och den unga generationens intresse att flytta ut på landsbygden, kom också hästen mer i ropet. Ridning kom att här i Sverige bli en folksport tack vare Ridfrämjandets insatser och utbredningen av ridskolor över hela landet. Idag har vi fler hästar än någonsin efter 1960-talets bottennotering. Och efterfrågan på utbildade specialister även för hästar ökar.

Att hästtandvården har en framtid och en stor plats att fylla är ovedersägligt, särskilt om vi ska kunna skryta med att vi har ett gott djurskydd i Sverige. Det innebär också att inga hästar ska behöva slaktas på grund av tandskador som lätt kan avhjälpas genom en enkel rutinundersökning och behandling.

Okomplicerad undersökning

Så här går undersökningen till. Tack vare de lugnande och bedövande medel som idag finns till hands, behöver ingen häst undersökas eller behandlas utan smärtlindring. Till sin hjälp har den tandvårdskunnige veterinären en munstege, ficklampa och för hästens tänder anpassad tandläkarutrustning. Oftast kan ingreppet vara av enkel natur, men förändrar livet helt för hästen och dess ägare.

Samtliga foton på detta uppslag: István Gere

När tänderna angrips av karies och förstörs, öppnar det också upp för foderinpackningar mellan tänderna. Stora delar av de kariesangripna tänderna har vittrat bort.

På bilden ovan ser vi samma tänder som på föregående bild, men efter rensning och sköljning. Den behandling som hästen kanske önskade sig mest under sitt hästliv, fick den inte förrän efter sin död.